

9. Vývoj slovesných kategorií

1. Konjugace - schéma redukce
 2. Nefinitní slovesné tvary
 3. Prézens
 4. Passato remoto
 5. Imperfektum
 6. Kondicionál
 7. Futurum
 8. Analytické struktury (pomocná slovesa a perifráze)
- (Kompletní přehled, viz Hamplová, *Nástin...*, s. 83-99)

Ad 1. Konjugace

- āre	- are
- ēre	- ere (verbi <i>arizotonicí</i> , např. <i>tenere, possedere</i> atd.)
- ere	- ere (verbi <i>rizotonicí</i> , např. <i>correre, leggere</i> atd.)
- ĩre	- ire

- a) 2. - 3. konj. - *movēre, respondēre, ridēre* aj. > *muovere, rispondere, ridere* aj.
- b) - ire (*capire - capisco, partire - parto*) - infix - *sc* - (inchoativní) se rozšířil na další slovesa (ztráta slovotvorného významu)
- c) původní lat. konjugace - ere > it. - are (*cōnsūmere > consumare*)

Ad 2. Nefinitní slovesné tvary

- a) Gerundivum (slovesné - pasivní - adjektivum), *laudandus* se v it. nezachovalo
- b) Gerundium (slovesné - aktivní - substantivum), abl. *legendō* > *leggendo* (např. *discimus legendo libros* → *impariamo leggendo libri*)
- c) Participium přítomné (*laudans, laudantis* atd.) se zachovalo, ale nezůstává kompletní syntaktická funkce (je tak „uvolněno“ pro potřeby slovotvorby → sufix - *ante*)
- d) Participium minulé se zachovává a s ním i celá jeho alomorfie:

MITTERE	MISSU(M)	<i>mettere</i> 'to put'	<i>messo</i>
RIDERE	RISU(M)	<i>ridere</i> 'to laugh'	<i>riso</i>
TORQUERE	TORTU(M)	<i>torcere</i> 'to wring'	<i>torto</i>
FUNDERE	FUSU(M)	<i>fondere</i> 'to melt'	<i>fuso</i>
OCCIDERE	OCCISU(M)	<i>uccidere</i> 'to kill'	<i>ucciso</i>
MORDERE	MORSU(M)	<i>mordere</i> 'to bite'	<i>morso</i>
CLAUDERE	CLAUSU(M)	<i>chiudere</i> 'to close'	<i>chiuso</i>
ACCENDERE	ACCENSU(M)	<i>accendere</i> 'to light'	<i>acceso</i>
PREHENDERE	PREHENSU(M)	<i>prendere</i> 'to take'	<i>preso</i>
REMANERE	REMANSU(M)	<i>rimanere</i> 'to remain'	(OTuscan) <i>rimaso</i>
CURRERE	CURSU(M)	<i>correre</i> 'to run'	<i>corso</i>

FACERE	FACTU(M)	<i>fare</i> 'to do'	<i>fatto</i>
REGERE	RECTU(M)	<i>reggere</i> 'to hold'	<i>retto</i>
SCRIBERE	SCRIPTU(M)	<i>scrivere</i> 'to write'	<i>scritto</i>
DUCERE	DUCTU(M)	<i>-durre</i>	<i>-dotto</i>
LEGERE	LECTU(M)	<i>leggere</i> 'to read'	<i>letto</i>
COQUERE	COCTU(M)	<i>cuocere</i> 'to bake'	<i>cotto</i>
IUNGERE	IUNCTU(M)	<i>giungere</i> 'to join'	<i>giunto</i>
PLANGERE	PLANCTU(M)	<i>piangere</i> 'to cry'	<i>pianto</i>
ASSUMERE	ASSUMPTU(M)	<i>assumere</i> 'to assume'	<i>assunto</i>

Ad 3. Prézens indikativ

- o	- iamo
- i	- ate, - ete, - ite
- a, - e	- ano, - ono

- ⇒ 1. os. pl. - amus, - emus, - imus > - *iamo* (florentská substituce - konec 13. st.)
- ⇒ 3. os. pl. cantant atd. > *cantan* > *cantano* ? (- *nt* odpadá kompletně: voluerunt > vollero, habuerunt > ebbero; koncové - *n* jen v *sum* > *son*, *sunt* > *son* → *son* > *sono* - 1. sg. + 3. pl.; - *no* se pak analogicky stává indikátorem 3. os. pl. a rozšiřuje se nejen na slovesa - viz *elleno*, *eglino*; protože se chová jako enklitikum, pozice přízvuku neměnná: telefonano, pizzicano atd.; koncovka - *ro* je však už morfologicky jednoznačným indikátorem 3. os. pl. → - *no* se rozšiřuje jen na paroxytona: *cantaro* > *cantarono* vs. *presero*, *seppero*; st. italština: zajímavé tenze: *presero* - *presarono*)
- ⇒ archaické alternace: *sedeo*, *sedes*; *video*, *vides* > *seggio*, *siedi*; *veggio*, *vedi* (konj. *seggia*, *veggia* < *sedeam*, *videam*) → postupně nahrazovány (týká se i sloves jako *fuggire*, *leggere* > *fuggio*, *leggio*). Tendence zachovat/eliminovat alomorfiu přítomného kmene - neustálý pohyb (týká se i pravidla *ditongo mobile*, srov. *sedere* vs. *nuotare*: *siedo*, *sediamo* vs. *nuoto*, *nuotiamo*)
- ⇒ *Esse* > *essere*: *sum*, *es*, *est*, *sumus*, *estis*, *sunt* > *son*, **ses* (> *se*, *sei*, *siei*), *è*, *semo* (> *siemo*, *siamo*), *siete*, *son*
- ⇒ *Andare*: lat. *eo*, *is*, *ire* > *vado*, *vades*, *vadere* > 1. *vado*, *vai*, *va*, *iamo* (*gimo*), *ite* (*gite*), *vanno*; 2. *vado*, *vai*, *va*, *andiamo*, *andate* (< *ambulare*)

Ad 4. Passato remoto

- pokračuje lat. perfektum; dvě skupiny A) *arizotonicí* a B) *rizotonicí* (viz výše):

A) *amāvī*, *amāvistī*, *amāvīt*, *amāvimus*, *amāvistis*, *amāvērunt* > *amai*, *amasti*, *amò*, *amammo*, *amaste*, *amarono*.

2. typ: *vendetti*, *vendesti*, *vendette* atd. (< *vendidī* atd.). Rozšíření tohoto typu - předpoklad následujících fází (srov. Maiden 1995, s. 140):

1. Lat. *vendere* bylo původně složeninou slovesa *dare* (< *venum do* = dávám do prodeje, > *venundo* > *vendo*); *dare*, perf. *dedi* (*didi*) → *vendidī*.
2. *Dare*, *dedi* > it. *diedi*, *detti* (analog. k *stetti* < **stetwi*).
3. - *detti* se pak rozšíří na sloveso *vendere* - *vendetti* (vedle *vendei*), následně pak na další slovesa 2. tř. *sedetti*, *credetti* atd.

B)

1. Alomorfiu kmene: „rizotonické“ *passato remoto* - zachovává alomorfiu lat. kmenů (např. *facio* - *feci*), ale ne v kompletní konjugaci: pouze v přízvučných formách:

CL	Italian	CL	Italian	CL	Italian
FECI	<i>fèci</i> 'I did'	UIDI	<i>vidi</i> 'I saw'	MISI	<i>misì</i> 'I put'
FECISTI	<i>facèsti</i>	UIDISTI	<i>vedèsti</i>	MISISTI	<i>mettèsti</i>
FECIT	<i>fèce</i>	UIDIT	<i>vide</i>	MISIT	<i>misè</i>
FECIMUS	<i>facèmmo</i>	UIDIMUS	<i>vedèmmo</i>	MISIMUS	<i>mettèmmo</i>
FECISTIS	<i>facèste</i>	UIDISTIS	<i>vedèste</i>	MISISTIS	<i>mettèste</i>
FECERUNT	<i>fècero</i>	UIDERUNT	<i>videro</i>	MISERUNT	<i>misero</i>

2. „Sigmatické“ perfektum - rozšíření vzoru:

a) lat. pravidelné dědictví:

CL 3Sg.Pres.	CL 3Sg.Perfect	It.3Sg.Pres.	It.3Sg.PR
RIDIT	RISIT	<i>ride</i> 'he laughs'	<i>rise</i>
RADIT	RASIT	<i>rade</i> 'he shaves'	<i>rase</i>
SCRIBIT	SCRIPSIT	<i>scribe</i> 'he writes'	<i>scrisse</i>
REMANET	REMANSIT	<i>rimane</i> 'he stays'	<i>rimase</i>
ARDET	ARSIT	<i>arde</i> 'it burns'	<i>arse</i>
DIRIGIT	DIREXIT	<i>dirige</i> 'he directs'	<i>dirisse</i>

b) italské rozšíření:

PREHENDIT	PREHENDIT	<i>prende</i> 'he takes'	<i>prese</i>
OFFENDIT	OFFENDIT	<i>offende</i> 'he offends'	<i>offese</i>
PERDIT	PERDIDIT	<i>perde</i> 'he loses'	<i>perse</i>
FUNDIT	FUDIT	<i>fonde</i> 'it melts'	<i>fuse</i>
MORDET	MOMORDIT	<i>morde</i> 'he bites'	<i>morse</i>
SPONDET	SPOPONDIT	<i>(ri)sponde</i> 'he answers'	<i>(ri)spose</i>
CURRIT	CUCURRIT	<i>corre</i> 'he runs'	<i>corse</i>
MOUET	MOUIT	<i>muove</i> 'he moves'	<i>mosse</i>
UALET	UALUIT	<i>vale</i> 'it is worth'	<i>valse</i>
APERIT	APERUIT	<i>apre</i> 'he opens'	<i>aperse</i>
COLLIGIT	COLLEGIT	<i>coglie</i> 'he plucks'	<i>colse</i>
LEGIT	LEGIT	<i>legge</i> 'he reads'	<i>lesse</i>
UOLUIT	UOLUIT	<i>volge</i> 'he turns'	<i>volse</i>

3. Nový typ alomorfie (výsledkem fonetických změn):

habui > *habwi > **ebbi**
 sapui > *sapwi > **seppi**
 volui > *volwi > **volli**
 tenui > *tenwi > **tenni**

Ad 5. Imperfektum

- ⇒ Lat. indikativ imperfekta *cantabam, cantabas* atd. je zachován. 1. os. sg. *cantava* > *cantavo* (substituice završená v lit. jazyce až s Manzoniem), jakkoli už v Quattrocentu se objevuje - *o*; jedna ze změn, která proti sobě staví florentštinu lit. a florentštinu dalšího spontánního vývoje: „...parte da qui [od 2. pol. 14. stol.], nella sua forma più evidente, una divaricazione fra il fiorentino depositato nei testi dei massimi autori trecenteschi e sottratto al normale corso del tempo [tzv. *fiorentino aureo*] e il fiorentino lingua viva e come tale soggetto a mutare: una divaricazione con la quale il fissarsi d'una norma, in Italia, sarà a lungo chiamato a fare i conti.“ (P. Manni, *Il Trecento toscano*, Bologna: il Mulino 2003, s. 56). –
- ⇒ Lat. konjunktiv imperfekta (*amarem, amares* atd.) se nezachoval. It. konjunktiv imperfekta < lat. konjunktiv plusquamperfekta (*amavissem, amavisses* atd.); taky *essere: fuisset, fuisse* atd. > *fossi, fossi* atd.

Ad 6. Kondicionál

Latina kondicionál neměla; it. kondicionál je výsledkem perfrází s *habere*:

- kondicionál typu *cantaria* < *cantare habebam* (inf. + impf.) (v dialektu Arezza po celé Trecento, současně s druhým modelem)
- kondicionál typu *cantarei, cantaresti, canterebbe* < *cantare habui, cantare habuisti, cantare habuit* (tj. inf. + perfektum; původně ve významu kondicionálu minulého) (florentský „domácí“ typ).

Ad 7. Futurum

Dalším příkladem pohybu *syntetický tvar (zánik) → perifráze → nový syntetický tvar: amabo, cantabo* atd. → *amare habeo, cantare habeo* → *amerò, canterò*.

- syntetický tvar zaniká - fonetické důvody (viz celé paradigma, rozdíl mezi 1. konj. a ostatními).
- perifráze jako základ dalšímu syntetickému tvaru - je zachována typologická charakteristika.

Ad 8. Analytické struktury (pozor - nenajdete ve skriptu!):

a) *passato prossimo*. Gramatikalizace konstrukce *habere + min. participium: cenam paratam habeo* (= ho la cena pronta) > *ho preparato la cena*.

Jednorázová záležitost? Fáze: 1. *participium* funguje jako slovesné adjektivum (shoda v čísle a rodě; volný slovosled); 2. těsnější slovosled - gramatikalizace *habere*, shoda zachována - viz stará italština: *aveva la luna, essendo nel mezzo del cielo, perduti li raggi suoi*; shoda: *i libri che ho letti* vs. *dnešní i libri che ho letto*. 3. Dnešní stav: jen omezená možnost vložit něco mezi pomocné sloveso a *participium: ho sempre detto, ha ormai capito tutto* atd.

b) selekce pomocného slovesa: *avere* vs. *essere* (nejsložitější a nejzajímavější fenomén). Ve hře syntaktické teorie (tzv. inakuzativní hypotéza) - *avere* + tranzitivní/intranzitivní slovesa; *essere* + inakuzativní slovesa (skvělé shrnutí v Maiden 1995, s. 150-156).

c) *Pasivum* - syntetické *pasivum* se nezachovává; je převzat tvar opisného *pasiva trpného* (tj. *pasivum indikativu perfekta*): *est visus* = byl viděn, *deletus est* = byl zničen